

FILOSOFI 2017, 1

Forside: Charlotte Bergmann Johansen

www.charlottebergmannjohansen.dk

Skibet og Døden / The Ship and the Death. Boudoir, fortællinger om genstande / Boudoir, stories about objects. Blind karavane / Blind Caravan

FILOSOFI. Filosofilærerforeningens blad

Kontakt til andre instanser:

- Dansk Filosofisk Selskab: Jeanette Hougaard Sørensen,
 - Fagligt Forum – fagkonsulentens arbejdsgruppe: Martin Krag Rasmussen,
 - Pædagogisk Samarbejdsudvalg GL: Lisbeth Jørgensen
-

Medlemskab

Årligt kontingent: 300 kr. Pensionister og studerende: 200 kr. Abonnement for institutioner: 300 kr. Medlemskab giver blad og reduceret pris på kurser.

Medlemskab, kontingent og adresseændring: Martin Kragh Rasmussen, mkr@kolding-gym.dk.

Deadlines

Indlæg: Deadlines 2017: 1. april, 1. september. Sendes til lj@kvuc.dk. Ansvarshavende redaktør. Lisbeth Jørgensen
Annoncer: Pris hel side: 800 kr. Halv side eller mindre: 400 kr. eller mindre.

Tryk: Tryk2100, København Ø

Foreningens webside: www.emu.dk/gym/fag/fi/index.html

Indhold

P Problem B baseret L læring PBL	4
Bodil Kruse anmelder: For meget og for meget?	20
En lille bog om eksistensen. Jeg Du Det.	21
Den knurrende kat.....	24
Studie i Camus	35
Anmeldelse af Henrik Jøker Bjerrre.....	39

Kære læser

Her er der lidt tanker fra forskellige, der har med filosofi at gøre. Jeg håber de kan føre til endnu flere tanker om blandt andet de nye ting, der skal indgå i undervisningen i filosofi. Der er nye krav om Karrierevejledning, anvendelse og cases til eksamen.

Kresten, der lige er færdiguddannet i filosofi forklarer, hvordan de siden 2011 har forsøgt at gøre det på Center for anvendt filosofi i Aalborg. Vi har anmeldelser som sædvanligt og et enkelt essay.

Vigtigst af alt: Hvis du synes, at der mangler noget, så er det nok dig selv, der skulle have skrevet det. Men der er jo altid en næste gang.

God sommer fra redaktionen

Lisbeth Jørgensen

P Problem B baseret L læring PBL

Stenene på stranden får former af bølgen blå

Filosofiske retninger får kulør af at blive brugt

Adjunkt på Center for Anvendt Filosofi på Aalborg Universitet
Kresten Lundsgaard-Leth, (K), svarer på spørgsmål fra Lisbeth
Jørgensen, red., (J) Center for Anvendt filosofi har eksisteret
siden 2011.

Kresten er Ph.d. i filosofi med en afhandling om Kierkegaards
eksistentialisme og frihedsforståelse fra Aarhus Universitet.
2017

1. Hvordan underviser man i filosofi?

K. - Spørgsmålet er meget generelt.

Måske for generelt, når man tager de mange forskellige
discipliner, de forskellige niveauer og de mange forskellige
studerende og undervisere i betragtning, som faget omfatter.
Det, jeg forsøger at gøre, når jeg underviser på ANVENDT
FILOSOFI, er at være meget fokuseret på **det problem**, som den
givne filosofiske position forsøger at belyse.

Jeg underviser først og fremmest i filosofihistorie på
grunduddannelsen. Og mit fokus på det filosofiske problem
skaber en kontinuitet mellem filosofi og filosofihistoriefaget.
Filosofihistorie forstår vi helt klassisk på ANVENDT FILOSOFI, og
man går til eksamen i det på traditionel vis. Man trækker altså fx
et spørgsmål om Platon, Descartes eller Heidegger og skal

FILOSOFI 17,1

simpelthen præsentere stoffet mest muligt omfattende og præcist.

Men også de mere anvendelsesorienterede fag, vi har, kører vi det efter den model, der hedder PBL eller Problem Baseret Læring, hvor det handler om at bruge filosofien til at forholde sig til en mere eller mindre praktisk eller konkret problemstilling, som vi allerede forsøger at fokusere forberedende på i undervisningen i f.eks. filosofihistorie.

2. Er der forskel på filosofi og filosofihistorie? Er det to forskellige ting?

K. Personligt mener jeg, at filosofi uden filosofihistorie har nogle store problemer. Men hvis jeg skal prøve at pakke min egen idiosynkratiske holdning sammen vil jeg sige, at filosofihistorie i udgangspunktet er ét blandt flere fag på en filosofiuddannelse, hvor der også er nødt til at være en række andre fag, som f.eks. videnskabsteori, politisk filosofi, logik, etik, osv.

3. Synes du, at det er vigtigt at man læser, hvad filosofferne selv siger?

K. Til forskel fra?

J. Til forskel fra, hvad andre mener, de siger. Sådan som man kan læse det i lærebøger og sekundærlitteratur.

K. Ja, det synes jeg helt klart er vigtigt!

J. hvorfor?

K. Der er selvfølgelig nogle argumenter, som man slet og skal lære udenad, og som man herefter kan putte ned i sin filosofiske værktøjsskuffe og kan tage med sig rundt. Men filosofi er jo ikke primært udenadslære eller rent terperi i samme forstand som, hvis man går til eksamen i eksempelvis makroanatomi på

FILOSOFI 17,1

medicin eller civilret på jurastudiet. Der skal man – af gode grunde - lære en masse faktuelle ting og efterfølgende kunne aflire en meget omfattende udenadslære til eksamen. Filosofi er herimod altid også være et spørgsmål om at forholde sig refleksivt, kritisk og selvstændigt til de tekster, man læser. I den sammenhæng mener jeg, at hvis man dropper primærteksterne og altid får stoffet gennem en sekundær kilde, som er filtreret mere eller mindre pædagogisk, (nogle gange overpædagogisk!), så får de studerende i realiteten aldrig muligheden for at lære en af de allervæsentligste ting, som vi skal lære dem: nemlig at forholde sig kritisk til tekster, positioner, argumenter og etablerede ”sandheder” i det hele taget.

Filosofisk forskning – i modsætning til empirisk forskning - består i vid udstrækning af en diskussion af forskellige måder at læse ting på. Og hvis man aldrig nogensinde, for at sige det med Heidegger og Husserl, går til sagen selv, så fratager man for mig at se de studerende muligheden for at lade deres egen læsning af en tekst stå i centrum.

4. Hvor meget tekst skal man læse, for at det bliver muligt at have en autentisk dialog med en primær tekst?

K. Det kommer an på hvilken filosof, vi taler om. J. S. Mill er en fabelagtig filosof. Men der er ingen tvivl om, at det er en hel del lettere at læse 10 sider fra J. S. Mills *On Liberty*, end det er at læse to sider Hegel fra *Åndens Fænomenologi*. Komplexiteten i visse filosofiske tekster er meget stor og formodentlig nærmest uovertruffen, hvis man ikke lige medtager sådan noget som James Joyce. Men det skal altid være mere end løsrevne bidder og små tekstbokse. Læser man en § eller en halv side bliver man offer for en andens meget selektive udvalg. I hvert fald på universitetsniveau.

FILOSOFI 17,1

5. Har du selv læst filosofi før du kom på universitetet?

K. Ja, det har jeg. Ikke i samme omfang, selvfølgelig, men jeg havde filosofi på c-niveau i 3G på Herning Gymnasium. Jeg har kigget kort på Mennesket i verden, som man efter sigende bruger på Gymnasiet i dag, og umiddelbart er der stor forskel på de meget korte primærtekst-uddrag fra denne tekst og så den læsemængde, jeg selv blev budt på i filosofi på gymnasiet. Min daværende lærer, Steen Visti, var ret ambitiøs, og han serverede f.eks. 3 hele meditationer fra Descartes' Meditationer over den første filosofi for os.

J: Læste I tre meditationer?

K. Jeg tror kun vi læste de første tre, ja. Og lange uddrag af Sartres Eksistentialisme er humanisme, hvis ikke nærmest det hele.

J. Det er meget.

K. Det er ikke verdens længste tekst. Men det er en hel del mere end blot at skulle læse én side. Vi skulle have det med, som ikke hænger sammen med, hvad der står i sekundærlitteratur, og som ikke lige giver mening. Vi læste også et langt uddrag fra Enten-Eller. andet halvbind: "Om Ligevægten mellem det æstetiske og det etiske i personlighedens udarbejdelse". De der etiske breve til æstetikeren. Og så læste vi et langt uddrag af Peter Singers Praktisk Etik.

J. Da du gik til filosofi var der nok krav om at man læste mellem 175 og 225 normalsider primærtekst, hvoraf kun nogle skulle opgives til eksamen. Jeg har også brugt det Kierkegaard-stykke. Det er vigtigt med tekstlæsning, så der kommer sammenhæng og udfordringer undervejs.

FILOSOFI 17,1

K. Det er klart, at hvis man giver de studerende noget, der bare er så vanskeligt, at det nærmest er umuligt at læse og forstå, og hvis man samtidig ikke hjælper dem tilstrækkeligt med at dechifrere teksten, og hvis man glemmer at henvise til sekundære værker, som kan hjælpe dem, så er det et kæmpe problem. Man kan knække nakken på dem. Men man skal på den anden side ikke rydde alle vanskelighederne af banen for de studerende. Også fordi man kan få en succesoplevelse ved at overkomme en vanskelighed, hvis man rent faktisk arbejder tilstrækkelig hårdt og øver sig længe nok. Alternativt bliver det til en slags curling-undervisning, og det tror jeg – i hvert fald på universitetsniveau – vil være at gøre de studerende en bjørnetjeneste på den lange bane.

6. På Anvendt filosofi-uddannelsen på Aalborg Universitet, hvad er de vildeste eksperimenter I laver mht. anvendelse af filosofi? Findes der nogle eksterne samarbejdspartnere?

K. Det er ikke lige mig, der står for den slags. I hvert fald ikke endnu, da jeg først for nylig har fået en forskningsuddannelse. Men der er nogle, der laver forskningsprojekter med eksterne samarbejdspartnere. Altså Vejle Hospital for eksempel.

Jeg vil snarere forklare det sådan, at det viser sig i de folk, der bliver rekrutteret til instituttet. De er på den ene side uddannede filosoffer og har en filosofisk forskningsuddannelse, men de er faktisk også folk, der har erfaring fra de praksisfelter, som vi beskæftiger os med på Anvendt filosofi. F.eks. Et konsulenthus, Verdensbanken, private virksomheder og andre fag. Vores professor, Antje Gimmler, har siddet 10 år på sociologi, inden hun blev professor på Institutet. Vores studienævnformand, Morten Ziethen, har arbejdet og skrevet erhvervs-ph.d. for Rambøll-afdelingen Attractor.

FILOSOFI 17,1

På Anvendt Filosofi påbegynder vi også et stort projekt op om valgprocesser og deres legitimitet under ledelse af Jørn Sønderholm, der har arbejdet i Verdensbanken. Vi har altså en flok ansatte, der faktisk har erfaring udenfor den akademiske filosofi.

Med hensyn til hvor radikale vi er, vil jeg sige, at de mest radikale ideer typisk kommer fra de studerende. De har til opgave af formulere deres egne emner og dertilhørende problemformuleringer, når fagene har tilknyttet en PBL-eksamensform. Undervisningen i disse fag er bygget op omkring på den ene side klassisk filosofi og holdundervisning, og på den anden side at vi midt i semestret stopper undervisningen, hvorefter de studerende påbegynder arbejdet med deres gruppeprojekter. De studerende samarbejder her om at afgrænse et praktisk problem, som skal relatere sig til faget, men som de selv skal formulere, analysere, kritisere og diskutere med deres teoretiske værktøjer. Denne del af studiet er i ret vid udstrækning drevet af de studerendes interesser og nysgerrighed. Jeg tror, at filosofistuderende, hvis lidenskab, man får slået ihjel, dét kan man ikke bruge til noget. Man kan kanalisere og vinkle deres forslag og vejlede deres arbejde. Men det skal være noget, som de selv synes er vigtigt.

7. Er jeres form for pædagogik eller udadvendthed noget, som de også gør på andre universiteter?

K. Der er på en række punkter ret stor overensstemmelse mellem stoffet på grunduddannelsen hos os og i Aarhus, hvor jeg selv har læst. Forskellen eller fornyelsen kommer i og med, at de har langt flere fag, hvor eksamensformen er et PBL-gruppeprojekt. I projektet anvender man filosofiske teorier på en problemstilling, der typisk ikke er rent teoretisk eller rent filosofisk. Det sidste her gør vi mere end i Aarhus. De

FILOSOFI 17,1

praksisorienterede projekter er i fremmarch overalt på universitetet, så vidt jeg kan se. Med hensyn til det anvendelsesorienterede ser jeg også denne tendens som tiltagende andre steder. Flere og flere af de ph.d. stipendier, der tildeles på Aarhus Universitet, har eksempelvis også en anvendt vinkel snarere end en rent klassisk-teoretisk tilgang.

8. Kernefaglighed versus tværfaglighed

J. Jeg har været censor på et projekt i AT på stx. Det er et individuelt tværfagligt projekt over et givet emne, der skifter år for år. I år var det Natur. Det pågældende projekt inddrog engelsk og filosofi. Og i projektet om transhumanisme blev Kant brugt. Hans "bidrag" var at komme med en essentialistisk position, og altså være den, der siger nej! til en forædling af menneskeracen og et nej til videnskabens forsøg på at bringe mennesket til det næste trin i evolutionen. Jeg sagde: Kender du noget til den kategoriske imperativ? Kan du bruge Kants etiske position til at stille nogle nye spørgsmål – eller til at svare på nogle spørgsmål i denne komplekse problemstilling? Og eleven siger: Nej, jeg kender ikke noget til kategorisk imperativ, jeg ved kun, at Kant er essentialist.

K. Altså: Fred være med den uvidenhed, hvis eleverne ikke primært har bygget en hel opgave op på Kant?

J. De har her læst noget sekundært. Der er én, der har skrevet én artikel om emnet og har nævnt Kants navn. De kender den artikel uden at vide noget om Kant. Hvor søvnigt er dét? Tværfaglighed og faglighed er ikke gode venner.

K. Hmm, jeg bør nok være forsigtig med at sige noget ud fra en enkelt sag, som jeg ikke for alvor kender. Hvor meget kan man forvente i den enkelte situation kommer jo netop an på den specifikke situation? Men jeg må nu nok give dig ret rent

FILOSOFI 17,1

intuitivt i, at man godt nok ikke skal have læst meget om Kant, før man støder ind i det kategoriske imperativ. Det er klart den vigtigste ide i hans etik. Jeg mener i øvrigt også, at hvis man skal forklare, hvad der egentlig er grunden til hans essentialisme, så kommer man ikke udenom det kategoriske imperativ, eftersom netop det kategoriske imperativ går på menneskets særlige essens som fornuftsvæsen, der gør, at vi har værdi i sig selv. Det er på en måde det, der er det centrale. Men nu bliver det selvfølgelig en mere direkte filosofisk samtale.

J. Ja, der er en risiko for, at der er noget, der falder væk. Når man trækker det praktiske i forgrunden og gør så meget ud af det, så kommer kernen selv eller filosofien ikke i forgrunden. Jeg mener, filosofien er jo filosofisk. Som når man siger: Det er et filosofisk spørgsmål, så er det dybest set et spørgsmål, som vi ikke kan eller ikke vil løse – entydigt. Filosofien har noget dialektisk i sig. Hvorimod der arbejdes med én løsning, ét svar i den nye koncept.

9. Er filosofien et redskabsfag (og til hvilket formål) eller er den sig selv nok?

K. Jeg holder for så vidt meget af Aristoteles' polemiske og provokerende bemærkning i *Metafysikken* om, at *Den unyttige tænkning er den højeste tænkning*. Jeg sætter pris på den frækhed, som udsagnet har for en moderne læser. Aristoteles har jo den tese, at den rene fornuft og den tænkning er det mest guddommelige i mennesket. Og når vi går i gang med praktiske problemstillinger, så er vi på vej væk derfra. Hertil vil jeg dog sige, at hvis man foreslår i den bredest mulige betydning, at noget skal kunne bruges til noget, så mener jeg også, at det gælder al filosofi. Heri ligger ikke, at filosofien skal adlyde konkurrenstatens nyttemaksimerende kalkuler eller tjene erhvervslivets profitorienterede behov. Men for så vidt, at

FILOSOFI 17,1

nytteværdien af fag også kan betyde, at man giver de studerende nogle samfundskritiske værktøjer, en almen dannelse, en eksistentiel selvforståelse eller en evne til at gå i konstruktiv dialog med det omkringliggende samfund, så er det helt fint med mig. Eksistensfilosofien, som jeg selv har brugt meget tid på, er åbenlyst ikke den, der gør den studerende til en god soldat i konkurrencestatens tjeneste. Men den kan stadig bruges til noget. Nemlig til at gøre en klar over, hvilket liv, man er i gang med at leve. Men altså: Jeg har ikke nogen principiel allergi imod at gå med til, at ting skal kunne bruges til noget. Hvorfor skulle vi ellers gøre det? Spørgsmålet er bare: Hvad vil det sige, at noget er nyttigt, eller at noget kan bruges til noget? Der tror jeg, at man nogle gange skal turde at være unyttig på den korte bane, før man kan blive nyttig på den længere bane. Og det er noget, som vi forsøger at gøre på Anvendt filosofi.

Det handler altså ikke bare om hurtigst muligt at blive tværfaglig, eller hurtigst muligt at blive praktisk eller hurtigst muligt at blive

FILOSOFI 17,1

case-orienteret, fordi så risikerer man, for at parafrasere min gamle lærer Hans Fink, at man får tværfaglighed uden faglighed. Eller for at sige det med et anvendelsesfilosofisk fokus: Man risikerer at få anvendt filosofi uden filosofi. Og det er jo bare anvendelse uden noget, der bliver anvendt, hvilket jo er en helt basal sproglig selvmodsigelse. Og det er vi ikke interesseret i. Anvendelsesfilosofi kræver, at man står på to ben. Anvendelsens og filosofiens - der så selvfølgelig må integreres både i teori og praksis.

Selvfølgelig prioriterer vi i højere grad end andre filosofiuddannelser det anvendelsesorienterede. Og det prøver vi hele tiden at blive bedre til. Men vi respekterer den klassiske filosofiske kernefaglighed. Hermed mener jeg, at de studerende ikke kommer udenom at sidde og tæve sig igennem nogle meget vanskelige tekster fra f.eks. oplysningstiden. Ikke fordi vi skal pine dem, men fordi, at hvis man lærer det, så bliver man faktisk ikke bare bedre til filosofi – med også til anvendelse af filosofi. Så kender man nemlig de begreber, vi tænker med, den historie, tænkningen er gået igennem og de argumenter, der er for de forskellige positioner. Og det er jo lige præcis de ting, man skal lære at bringe i anvendelse.

På kandidatuddannelsen på Anvendt filosofi vælger man en linje, der fx fokuserer på sundhed, pædagogik, miljø, erhverv, politik eller kulturmøde. Her skal de studerende i endnu højere grad end på grunduddannelsen kombinere deres filosofiske værktøjsskabe med nogle specifikke praksisfelter, hvorpå de filosofiske værktøjer kan anvendes.

Filosoffer skal ikke - modsat hos Platon – komme ud og producere en sandhed, der er højere end alle andres sandhed. Nej, filosofen (den nutidige) kan tage noget, som andre regner for sandt, værdifuldt, selvfølgeligt eller i det hele taget bare for

FILOSOFI 17,1

virkeligt, og så stille spørgsmål ved det, kritisere det og overveje dets præmisser på en ny måde. Det er filosofiens metode.

J. Hvad er det produktive i det?

K. Vi kan uddanne dem, der er gode til at stille de kritiske spørgsmål, mere end dem, der kan give alle svarene.

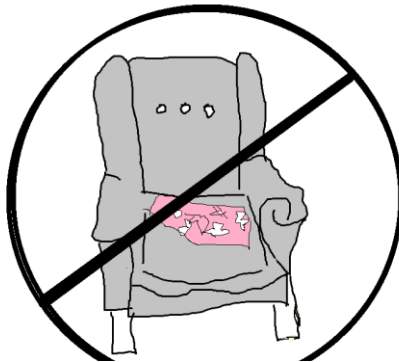
10. Problemorienteret, ordet bruger du hele tiden. Hvilke retningslinjer er der for, at kalde noget et problem?

K. Det diskuterer vi løbende i vores undervisningsstab. Vi vil i udgangspunktet gerne have, at vores studerende øver sig i at indgå i nogle gruppeprojekter, hvor de overvejer, hvordan de kan bruge deres filosofiske teori på en problemstilling, der har en eller anden samfundsmæssig relevans og i det hele taget en praktisk dimension. Om det så skal forstås politisk, etisk, videnskabsteoretisk, kulturanalytisk, organisationsfilosofisk, klimapolitisk - eller hvad ved jeg. Men vi vil på den anden side heller ikke fratage de studerende muligheden for at beskæftige sig med klassiske filosofiske problemer. Vi tillader således i princippet et projekt med titlen: Hvad er retfærdighed, som jo er det, allerede Platon i Staten forsøger at blive klog på. Også problemet om viljens frihed er et tema, der kan godtages som projektproblem. Vi insisterer til gengæld stærkt på, at studerende de skal kunne begrunde, hvorfor det pågældende problem faktisk er et problem. Her tæller ikke at påpege, at der var nogen i 1700-tallet eller i 400-tallet før Kristus i Athen, der opfattede dette eller hint som værende problematisk. Nej, de studerende skal kunne sige, hvorfor det er et problem, som vi skal tage seriøst i dag. Hvorfor er det et problem, der kradser? Hvorfor er det en sårskorpe, vi er nødt til at kradse i her? Vi tvinger således både de meget praksisorienterede og de meget teoriorienterede projektyper til at redegøre for, hvad det er for

FILOSOFI 17,1

et problem, de er i gang med at løse, og hvorfor de synes, at de er vigtigt.

Og et klassisk filosofisk problem kan jo ganske ofte kobles på interessante og øjebåbnende måder til vores moderne virkelighed. Beskæftiger man sig med fri-vilje-problemet for eksempel, kan man føre det over på sådan noget som kunstig intelligens. Eller man kan overveje, om mennesket er socialt determineret af sin kultur eller af sine socioøkonomiske vilkår. Eksempler og litteratur, som ligger udenfor den filosofiske kanon, ligger det med andre ord temmelig ofte lige for at inddrage.

11. I sorterer altså noget fra, som ikke er relevant at læse efter den der udvælgelsesprocedure? Hvad?

K. Jeg ved ikke, om vi sorterer noget fra. Vi lader bare være med at acceptere, at det er relevant på en måde, der er helt uden forbindelse med vores liv og vores problemer her og nu.

Undtaget herfra er på en måde den filosofihistoriske basisviden, som vi eksaminerer i på fuldstændig klassisk facon.

FILOSOFI 17,1

J. Du ved jo ikke, hvad filosofferne siger, før du har læst dem. Du kan først vælge problemet, der interesserer dig ved den her filosofi, når du ved, hvad filosofien går ud på. Leibniz tænkte vildt og frit. Han lavede sin egen filosofi. Sin egen verdensorden og forklaring af forekomsterne i den verden. Han udformede en filosofi. Og så forlod han verden. Og så står hans bøger her. Nogle filosoffer har lavet en tradition og nogle har ikke lavet en tradition. Er det ikke bare det?

K. Jo, men når de studerende vender tilbage til det og skal lave et projekt i nogle af de andre fag, så vil man som vejleder sige: Det er ikke godt nok, at Leibniz synes, at det er et problem. Hvorfor er det relevant, at beskæftige sig med det spørgsmål? Det må de studerende grunde over og komme med forslag til. Leibniz er selvfølgelig værd at tage alvorligt. Men man tager jo også folk alvorligt, når man tager kritisk stilling til, om og til hvad og hvorfor, man kan bruge deres teorier til noget.

Platon og Leibniz virker i dag noget forældede, og de kan nemt dømmes til at være såkaldte lænestolsfilosoffer. Men de var rent faktisk dybt optagede af samtidens videnskabelige, etiske og politiske problemer. I meget høj grad. Både Platon og Leibniz brugte deres teoretiske systemer eller deres filosofiske ideer til faktisk at blive klogere på virkeligheden. Det mener jeg, er indlysende sandt om f.eks. Platon. Og en teori, der sættes os i stand til at se på verden på en ny måde, er efter min opfattelse alt andet end verdensfjern.

J. Generelt for filosoffer er det jo også, at de bruger noget andet end Gud, til at forklare verden med.

K. I hvert fald de fleste af den. Ja.

12. Har I nogle feministiske filosoffer oppe hos jer? Ligestilling er jo for første gang blevet skrevet ind i formålet for gymnasiet.

K. Der har for et par uger siden været et seminar på en hel uge om feministisk teori. Både vores professor, Antje Gimmler, og Henrik Jøker Bjerre, som også er med i Center For Vild Analyse, forsker inden for emnet. De studerende er også ret opmærksomme på det. Indenfor kulturfilosofi – det er en linje på kandidaten – er der oplagt fokus på den slags problemstillinger.

Teknologi og filosofi

– grundbøger til filosofifaget

Teknologi og filosofi behandler på teknologien og videnskaben som et grundlæggende vilkår for mennesket i de moderne, vestlige samfund.

Teknologi og filosofi 1 giver en introduktion til filosofihistorien og de filosoffer, som har haft størst indflydelse på den vestlige opfattelse af teknologi og videnskab siden oldtiden.

Mikkel Guldhammer Sparsø | Anders Ølsgaard og Fago Bundgaard (red.)

Bog 80 sider | kr. 104,-

Teknologi og filosofi 2 giver en introduktion til aktuelle temaer som teknologietik, miljøetik og dyrevelfærd, transhumanisme samt bevidsthed og kunstig intelligens.

Mikkel Guldhammer Sparsø | Mads Rangvid (red.)

Bog 152 sider | kr. 152,-

Kærlighedens filosofi

Kærlighedens filosofi er en antologi med filosofiske tekster om kærlighed fra antikken til nutiden.

Udgivelsen rummer filosofihistoriske tekster, der spænder fra Platon til Nietzsche, samt tekster fra filosofiens nyeste tid af bl.a. Svend Åge Madsen og Naja Marie Aidt.

Mads Rangvid | Anders Ølsgaard og Fago Bundgaard (red.)

Bog 120 sider | kr. 124,-

Se priser og licenser på shop.systime.dk

Læs systime.dk | Ring 70 12 11 00 | Skriv systime@systime.dk | Deltag lab.systime.dk

systime
bedre læring

Bodil Kruse anmelder: For meget og for meget?

8 historier med kant om etik og livsfilosofi. Af Henrik Krog Nielsen

ForlagetX 2017. (www.forlagetx.dk) 110 kr. – 55 kr. pr. stk. ved køb af mere end 24 ex.

86 sider. E-mail: kontakt@forlagetx.dk

Henrik Krog Nielsen har i de sidste par år på eget forlag udgivet en række undervisningsbøger til filosofi.

Nu har han udgivet en bog med eksempler på etiske dilemmaer. Forfatteren skriver i indledningen, at bogen henvender sig til Folkeskolens ældste klasseer, og samt til efterskoler og ungdomsskoler – og at den også vil kunne anvendes til gymnasiet/HF og på voksenuddannelser.

Bogen indeholder 8 afsnit, hvor forfatteren viser en problemstilling eller en valgsituation, som eleverne så skal tage stilling til. Forfatteren nævner jalousi og håndteringen af fænomenet, selvmord og de etiske overvejelser, der kommer her og valg af utraditionelle veje som at gå i kloster eller leve et almindeligt liv

I hvert af de 8 afsnit bliver der præsenteret som et dilemma. Derefter kommer så spørgsmål til teksten og opgaver, som eleverne kan arbejde med. Spørgsmålene virker seriøse og fornuftigt formulerede og i et enkelt og jævnt sprog. Læreren vil måske kunne finde inspiration her til undervisning og til eksamen.

FILOSOFI 17,1

I bogen er der ingen begrebsforklaringer, som sindelagsetik, nytteetik eller andre begreber, som eleverne kunne bruge i arbejdet med de etiske dilemmaer. Der er heller ikke nogen omtale af, hvordan filosoffer i fortid og nutid har set på emner som selvmord, abort m.v. Dette stof skal eleverne så have på anden måde.

Mit indtryk er, at bogen nok primært henvender sig til de ældste klasser i Folkeskolen, men den vil formentlig også kunne bruges til de første klasser i gymnasiet.

På forlagets hjemmeside (www.forlagetx.dk) kan man finde en kort omtale af forfatterens andre bøger i samme kategori. Man kan ligeledes anmeldelser se af bøgerne i andre fagtidsskrifter.

Bodil Kruse anmelder Ole Thyssen:

En lille bog om eksistensen. Jeg Du Det.

Informations Forlag 2016. 259 sider. 250 kr.

Ole Thyssen (f. 1944) har i mange år været professor i filosofi ved CBS i København. Her har han især arbejdet med filosoffer, der har udformet teorier om samfundet og dets indretning. Han har udgivet bøger om Niklas Luhmann og Jürgen Habermas og deres tanker om, hvad der får et samfund til at hænge sammen. Nu har han som sidste udgivelse i sit arbejdsliv udgivet en lille "upraktisk" bog, der tager mere basale emner op. Han vil i denne nye bog skrive om, hvad filosofi er basalt set, og hvad tænkning går ud på. Netop dette sigte vil gøre bogen relevant for filosofilæreren.

FILOSOFI 17,1

I sit forord skriver Thyssen om sine tanker med bogen. Bogens tema er tænkning – at mennesket forsøger at definere hvad vores eksistens går ud på. Hvad vil det sige at være menneske? Det kalder han eksistensens spørgsmål. Forfatteren vil gerne have læseren til at fordybe sig i de undere, som hverdagen er fuld af.

Bogen beskriver et "jeg", som kun af praktiske grunde er en "han", fordi forfatteren nu engang er en mand. Sammen med "Du" og "Det" indgår "Jeg" sammen med Du og Det, det som Thyssen kalder "en eksistensens trekant". Bogen fortæller ikke om samfundets indretning eller andre praktiske emner. Thyssen skriver – meget fint – at han er lidt i tvivl om, nogen har lyst til at "lege med sæbebobler"- altså om læseren tør gå med på Thyssens ekspedition.

Efter mit skøn kan man rolig gå sammen med Thyssen ud på hans projekt med "leg med sæbebobler".

I bogens første del kommer Thyssen ind på forholdet mellem Jeg, Du og Det filosofisk. Han vil se forholdet som trekant, hvis spidser er adskilte - og samtidig intimt forbundne. Thyssen vil se denne situation som menneskets basale udgangspunkt.

I bogens anden del kommer han ind på det, han kalder eksistensens medier – altså hvordan "Jeg" lever i bevidstheden, i kroppen i sproget og i samfundet. Her kommer Thyssen ind på det klassiske spørgsmål om forholdet mellem legeme og sjæl/bevidsthed og på det ligeså klassiske spørgsmål om sproget og dets betydning.

Det er en fin og personlig lille bog, som Ole Thyssen har skrevet. Filosofilæreren kan roligt gå i gang med at læse Ole Thyssens bud på, hvad tænkning og filosofi går ud på. Han forsøger i bogen at afdække, hvordan menneskets eksistens kan

FILOSOFI 17,1

være konstrueret. Der er mange både skjulte og direkte citater fra tænkere som Kierkegaard, Sartre, Freud og Wittgenstein. Gymnasielæreren kan med stor fordel læse bogen for sin egen skyld. Bogen er et fint og personligt indspark fra Ole Thyssen. Bogen er skrevet i et meget fint sprog.

De fleste afsnit i bogen vil nok være for vanskelige og for abstrakte for vore elever. Derimod er der i bogens sidste afsnit nogle overvejelser om, hvordan det han kalder "eksistensens trekant af "Jeg Du Det" møder samfundet, markedet og reklamen i dag. Vore elever lever i dag i en reklame- og forbrugspræget verden, og her kunne jeg tænke mig, at Thyssens formuleringer kunne være relevante for vores elever. Ole Thyssen har et overraskende og ofte præcist blik for markedets og reklamens rolle i dagens samfund.

Den knurrende kat

Essay

Om sprog og virkelighed.

Af Niels Fleckner Hansen

En af mine tidligste barndomserindringer går tilbage til en sommer tur med mine forældre på Sejerø. Vi sad i solen på en udendørs cafe, da en kat kom hen til mig, og spandt lystigt, mens jeg aede den. Spontant udbrød jeg: "katten knurrer", hvilket fik de omkringsiddende voksne til at grine, og min mor til venligt at korrigere mig: "nej, den spinder - det gør den, fordi den har det godt".

Dette var en af mine første lektioner i dyre adfærd (etologi) samt i korrekt sprogbrug. Ikke bare min mors korrektion af min fejlagtige sprogbrug, men også følelsen af at blive flov over andres latter, når man vrøvler viser, at sproget først og fremmest er noget socialt, som skal kunne bruges til kommunikation mellem mennesker. Hvis man skal kunne gøre sig forståelig overfor andre (og vil undgå at blive til grin), skal man bruge ordene rigtigt; benævne tingene ved deres rette navn. Og det kræver også, at folk, der taler sammen, forstår det samme ved de begreber, som de bruger; rent semantisk bruger de samme definitioner af de begreber, som de anvender. Sidstnævnte er ikke altid en enkel sag. En del uenigheder og lange diskussioner skyldes ganske enkelt, at parterne forstår forskellige ting ved de begreber, som indgår i diskussionen. Et eksempel kunne være to personer, som diskuterer det ønskværdige i, at et samfund tilstræber lighed mellem sine

FILOSOFI 17,1

borgere. Den ene part er imod dette, da lighed for ham betyder, at vi alle skal være ens. Den anden går ind for lighed, idet lighed for ham betyder lige muligheder, inklusive lige muligheder til at udvikle sine individuelle forskelligheder. Altså, at lighed her nærmest er beslægtet med frihed.

Mange diskussioner, som så at sige skyldes pseudouenigheder, kan fortsætte i det uendelige. Også i det professionelle politiske liv, hvor sproget også bruges, som et redskab for manipulation.

Men de fleste er dog enige om den korrekte brug af udsagnsordene: knurrer og spinder, som hviler på et elementært kendskab til forskellige dyrs adfærd; hunde knurrer, når de er aggressive, og katte spinder, når de befinder sig godt. Det var ikke tilfældigt, at jeg som nybegynder på sprogområdet anvendte udsagnsordet knurrer om den summende lyd, der kom fra katten. Jeg var født ind i et hjem, som havde hund, så min erfaringsverden havde indtil da kun rummet en hund, hvad kæledyr angår; og hvordan skulle man kunne vide hvordan, man taler korrekt om katte, hvis man ingen erfaringer har med denne art? i takt med, at barnet gradvist udvider sin erfaringsverden udover hjemmets fire vægge, og stadigt gør sig flere erfaringer med forskellige sider af tilværelsen og forskellige dele af verden, gør det sig samtidigt flere erfaringer med sproget - med hvordan ordene anvendes korrekt.

Filosoffen Heidegger siger om digteren, at han gør sig erfaringer med sproget, når han arbejder med sin poesi, men mere generelt kan man sige, at alle gør sig erfaringer med sproget, når de vokser op; erfaringer med, hvordan ordene kan sættes sammen til meningsfulde udsagn og fortællinger om virkeligheden. Og disse sproglige erfaringer gøres i samme bevægelse, eller i samme moment, som vi gør os erfaringer med

FILOSOFI 17,1

verden. Vi lærer at tale om katte eller trafikken, idet vi gør os erfaringer med katte, og ved at færdes i trafikken. Vi kan tale med om forelskelse, når vi har prøvet at være forelskede (eller når vi har set en film, eller læst en bog om det?).

Desto mere erfaren man er indenfor et eller andet felt, jo mere præcist og korrekt vil man *ceteris paribus* kunne tale om emnet. Selvfølgelig er nogle mere velformulerede end andre, og har bedre anlæg eller sproglige evner for at udtrykke sig klart eller stilistisk pænt, men som regel får man mest ud af at lytte til en person, som gennem egen erfaring ved mest om et givet emne. I den forbindelse skal man passe på med at lade sig forføre af en velformuleret persons veltalenhed, hvad enten det er en demagog, samfundsdebattør eller akademiker, som er retorisk dygtig, men hvor argumentationen mangler substans. Nogle gange kan en overfladisk set flot retorik med fine fremmedord dække over en tilsvarende mangel på reel viden om det, der tales om. Som et buddhistisk ordsprog siger: "En hund er ikke nødvendigvis klog, fordi den kan gø". Et *bon mots*, som havde været godt at have i baghovedet hos de, som lod sig forføre af Hitlers brandtaler eller middelaldermunkenes prædikener, for blot at nævne et par historiske eksempler. I en del tilfælde gør man klogere i at lytte til en mere sprogfattig men mere erfaren persons enkle, men mere præcise udsagn, som den erfarne håndværker, der fortæller, at hvis du skal løse dette problem, skal du blot gøre sådan og sådan.

Når jeg bruger ordet korrekt sprogbrug, er det altså ikke stilistisk eller æstetisk korrekt sprogbrug, men den brug af ordene, der ligger tættest på sandheden om det, der tales om. Altså filosofisk set, da filosofi som bekendt handler om søgen efter sandhed. Korrekt sammensætning eller kombination af ord til sande udsagn og fortællinger forudsætter derfor sand viden om det, der tales om.

FILOSOFI 17,1

Fysikeren Niels Bohr formulerede dette klart, da han kæmpede med at løse kvantemekanikkens gåde: ”Det eneste problem vi har, er at bruge vores ord rigtigt”. Fysikerne var kommet i forlegenhed, da de forsøgte at formulere de naturlove, som gjaldt for den atomare virkelighed, da elektroner osv. slet ikke gebærdede sig, som fysiske genstande normalt gør (i mikrokosmos gjaldt tilsyneladende helt andre regler end dem, man kendte fra makrokosmos). Med sin formulering udtrykte han klart, at rigtig eller korrekt sprogbrug og rigtig eller sand viden om et emne, er to sider af samme sag.

Selvom det ikke var nemt, lykkedes det Bohr at formulere en teori - kvanteteorien - om den atomare virkelighed ved at udforske emnet. Også selvom han næsten kom i modstrid med det, der kan opfattes som generelle regler for korrekt sprogbrug, når man skal fremsætte sande udsagn om et givet emne. Jf. logikken er Aristoteles’ kontradiktionsprincip en regel, som altid skal overholdes i sande udsagn. Fremsætter man en påstand, og i samme moment benægter den, modsiger man sig selv, hvorfor påstanden hverken kan være meningsfuld eller sand. F.eks. Peter er både gift og ugift eller Kraka både nøgen og påklædt. Men da Bohr efter flere undersøgelser og forsøg skulle formulere en teori om, hvad lys er, måtte han konkludere, at lys både er bølger og partikler. To vidt forskellige ting, og nærmest en selvmodsigelse, som kan sammenfattes i mottoet i hans våbenskjold: *Contraria sunt complementa*” (Modsætningerne er komplementære), illustreret med det kinesiske Yin og Yang symbol. Beskrivelsen af lys, som de to modsætninger: bølger og partikler er begge nødvendige ved en samlet beskrivelse af, hvad lys er.

I modsætning til visse filosoffer kom Bohr frem til, hvorledes han skulle bruge sine ord rigtigt, gennem empiriske undersøgelser af det han ville beskrive - ved at gøre sig

FILOSOFI 17,1

erfaringer med emnet. Filosofer inden for den analytiske filosofi hævder, at der a priori er givet nogle regler, som bør overholdes ved sande udsagn og beskrivelser. Det er reglerne, som er beskrevet i logikken, deriblandt kontradiktionsprincippet eller selvmodsigelsesprincippet. Således er grundlaget for filosofen Kai Sørlanders filosofi kontradiktionsprincippet, og det man kan deducere sig frem til her fra; det, som er universelt sandt, er det, som konsistent ikke kan være anderledes. Med andre ord: sande udsagn er de, som ikke kan benægtes uden, at man kommer til at modsige sig selv. Uden at uddybe Sørlanders filosofi yderligere, kan jeg kun sige, at jeg er uenig i dette synspunkt, da jeg ikke mener, at logikkens regler er universelt gyldige, selvom de dog gælder meget ofte i mange sammenhænge. Men man kan finde konkrete eksempler på undtagelser. Et findes i den islandske saga om Ragnar Lodbrog. Lodbrog havde hørt om den smukke Kraka med langt lyst hår, som gik ned til anklerne, og som også skulle være klog. For at få bevis for hendes visdom, bad han hende møde op, hverken nøgen eller påklædt, hverken fastende eller have spist, hverken alene eller ledsaget af noget menneske. Hun løste gåden ved at møde op nøgen, men hyllet i sit lange hår og med et fiskenet over hovedet, bidende i et løg, og ledsaget af sin hund. Iflg. kontradiktionsprincippet kan det ikke være sandt, at man både kan være nøgen eller påklædt ej heller hverken nøgen eller påklædt. Enten er man nøgen, eller også er man påklædt, da det at være nøgen er synonym med ikke at være påklædt. Og man kan ikke være både påklædt og ikke-påklædt. Men Kraka var dog et eksempel på, at dette kunne lade sig gøre alligevel. Det er en sand beskrivelse af hende, at hun var både nøgen og påklædt, om end en unuanceret og upræcis beskrivelse af hende, så dog en sand beskrivelse. For en videre diskussion af Kai Sjørlanders filosofi og kontradiktionsprincippets gyldighed henvises til min diskussion

FILOSOFI 17,1

med ham på Filosofisk Debatforums hjemmeside:

<http://www.Folketshus.dk/FD/tekster.htm>

Sprogbrug som adlyder logikkens strenge regler er et bud på, hvad korrekt sprogbrug er. Altså en forudsætning for, at beskrivelser kan være sande er, at der ikke forekommer selvmodsigelser osv. At sande beskrivelser af verden nødvendigvis må være logiske forudsætter naturligvis, at verden er logisk opbygget, hvilket jeg mener, at den ikke er i alle henseender. Specielt ikke hvad mennesker angår. Mennesker kan i den grad være selvmodsigende, og have ambivalente følelser og holdninger. Det er uden tvivl nødvendigt at overholde logiske principper, når vi skal beskrive, hvordan et skakspil forløber, eller hvordan en computer fungerer - eller elektriske kredsløb i det hele taget. Men når det handler om menneskets felt f.eks. politik, psykologi, etik, had og kærlighed m.m. må i visse tilfælde give køb på logisk stringens.

Men logikken er også kun et bud på en sproglig struktur. Man kan også betragte sproget, som et billede af virkeligheden, bestående af et netværk af ord, som kan kombineres på forskellige måder. F.eks. kan ikke alle navne- og udsagnsord sættes sammen således, at de giver meningsfulde og sande udsagn. De fleste vil være enige i, at udsagnet: "katten knurrer", hvor udsagnsordet "knurrer" fungerer som udsagnsled for navneordet "katten", som i denne sætning er grundled, er en ugyldig kombination af ord. Kombinationen resulterer i meningsløst vrøvl. Sproget har en struktur, der angiver regler for hvilke udsagnsord, der kan fungere som udsagnsled for hvilke navneord. F.eks. katten spinder, hunden knurrer, barnet vrøvler, manden skriver, taler, løber, sidder... osv. Grafisk kunne det vises som en lang liste af alle navneord med forbindelseslinjer til de udsagnsord, som meningsfuldt kunne fungere udsagnsled. Således ville der fremkomme et netværk af ord, som afspejler et

FILOSOFI 17,1

verdensbillede. Man kunne sige det verdensbillede, som lader sig beskrive via almindelig praktisk tale. Eller dagligsproget. I modsætning til andre brug af ordene f.eks. poetisk eller humoristisk sprogbrug osv., hvor der gælder andre regler - om nogen ?

Går vi udover denne struktur, og sætter ordene sammen på, hvad man kunne kalde "ugyldige" måder, får man enten noget meningsløst vrøvl, eller afspejlingen af et helt andet verdensbillede.

Hvis man leger lidt med ordene, kunne man forestille sig det lille barn, der som uerfaren sprogbruger, berører en mimoses blade, og idet den trækker bladene til sig, udbryder: "mimosen føler, at jeg rør ved den". En voksen vil korrigere ham, og sige: "nej, den registrerer, at du rør den. En plante kan ikke føle. Det kan kun dyr og mennesker". Barnet lærer at bruge udsagnsordet "føle" rigtigt, men introduceres samtidigt til vores verdensbillede, hvor planter ikke kan føle noget. Kun registrere ting, ligesom døde ting, f.eks. bevægelsescensoren på et overvågningsskema kan registrere en bevægelse.

Var barnet vokset op hos visse naturfolk (nogle indianerstammer) havde situationen måske været en anden. De har et andet verdensbillede, og derfor andre regler for sprogbrug. Ikke bare mennesker og dyr, men også døde ting som sten og planter har en form for sjæl (mana), så her kunne man muligvis tale om følende mimoser.

Men hvordan taler vi så korrekt om stankelbenet på bordet, som løber væk, når vi berører det ? kan man sige, at det føler, at jeg rør det ? eller er det mere rigtigt at sige, at det registrerer, at jeg rør det ? der vil nok kunne opstå nogle diskussioner mellem folk om, hvorvidt udsagnsordet "føle" kan forbindes med et stankelben (hvor stankelbenet er grundled). Også blandt fagfolk

FILOSOFI 17,1

som biologer vil der formentlig være delte meninger. Og når der kan herske usikkerhed om, hvordan vi skal sætte vores ord rigtigt sammen, er det fordi, vi ikke har sikker viden om det, vi skal sige noget om. Reelt kan vi ikke vide så meget om, hvor lidt eller hvor meget et insekt kan føle, men vi kan have nogle formodninger eller kvalificerede gæt. Generelt gælder det, at når vi kommer ud til grænserne for vores erkendelse, kommer vi i forlegenhed, ligesom når vi er havnet i en ny og uvant situation; usikker viden giver usikkerhed mht. hvad, vi skal sige; hvordan vi skal sætte vores ord rigtigt sammen, eller hvilke begreber vi skal bruge hvornår.

Når man når et stykke op i alderdommen, kan man have svært ved at følge med tidens forandringer. Det være sig kulturelt eller mht. den nye teknologi, som stadigt vokser hurtigere. Fra min barndom husker jeg min vens mormor, som konsekvent sagde, at vi skulle op at tage sporvognen, når vi skulle til bussen. De ældre kan have en tilbøjelighed til at hænge fast i fortidens verdensbillede og tilhørende begreber, samt stå uforstående overfor en ny tids begreber. For et stykke tid siden nævnte jeg internettet i en samtale med en gammel mand, som humoristisk svarede: "jeg kender til sommerfuglenet og fiskenet, men hvad er dette internet, som så mange taler om?". Første gang jeg så ordet "selfie", som undertekst til et billede, troede jeg, at det var en form for slang, som unge var begyndt at bruge, og som betød noget i retning af "mig selv". Jeg har dog senere fundet ud af, at begrebet er knyttet til mobiltelefoner, som nu kan tage billeder, og bruges til at benævne et billede, som man har taget af sig selv - evt. ved siden af en anden person. Den teknologiske udvikling forandrer vores verden - og verdensbillede - hastigt, og gør nye forbindelser mellem navneord og udsagnsord meningsfulde. For 30 år siden ville jeg vrøvle, hvis jeg brugte udsagnsordet "filmer", som udsagnsled

FILOSOFI 17,1

for navneordet “telefonen” (hvor “telefonen” er grundled). Men i dag kan man bruge telefoner (smartphones) til at filme med, da den teknologiske udvikling har muliggjort det. Som bekendt bruges navneord til at benævne levende væsner, ting eller begreber, og udsagnsord benævner tilstande og aktiviteter. Teknologien har muliggjort, at telefoner kan udføre aktiviteten at filme, ligesom de kan fotografere og lave lydoptagelser m.m.

Også kulturelle forandringer ændrer verden, og nye begreber opstår, så vi kan kommunikere om nye fænomener. Jeg genså en voxpop fra tresserne, hvor journalisten spurgte en ældre dame, om hun vidste, hvad det vil sige “at flippe”. Hun svarede, at det vel betød noget i retning af at slå plat og krone. I tresserne kom der noget af en kulturel revolution i den vestlige verden (ungdomsoprør og kvindefrigørelse), og nye begreber kom ind i sproget, så man kunne tale om nye fænomener eller gamle fænomener, som nu skulle problematiseres eller sættes under debat: kønsroller, indoktrinering, kollektiv, fremmedarbejder, EDB osv.

Til gengæld er andre begreber, som tilhører en svunden verden forsvundet ud af sproget, og for unge ukendte i dag. Hvis vi går 200 år tilbage i tiden, kunne man titulere en person: “Deres Velbårenhed”, som viser respekt for en person af finere herkomst, som er født ind i en god familie f.eks. en aristokratisk slægt. Begrebet hører til den feudale samfundsstruktur, hvor man var noget i kraft af sin fødsel og den slægt, man tilhørte. Man blev født til en bestemt placering i samfundets hierarki, og arvede, så at sige sin status fra sine forældre. Modsat i dag, hvor man alene er noget i kraft af egne præstationer så som uddannelse og job.

FILOSOFI 17,1

Ligeså kender de færreste unge begrebet en kærre, f.eks. en oksekærre. Det er et landbrugsredskab, som også hører fortiden til (fortidens teknologi).

Med den hastige teknologiske udvikling kan det være svært at gisne om, hvad fremtiden vil komme til at byde på mht. nye begreber eller nye forbindelser mellem begreber. Hvis jeg fremsatte spørgsmålet: "hvordan lyder farven gul", ville de fleste nok mene, at jeg var begyndt at vrøvle ligeså meget, som da jeg talte om knurrende katte. Men med den nyeste teknologiske udvikling og fænomenet cyborgs, som mest optræder i sciencefiction film, er det blevet meningsfuld og sand tale at forbinde udsagnsordet "lyder" med navneordet "farven gul". Farver er i dag ikke kun noget, som kan se ud på en bestemt måde (opfattes med synssansen), men er med ny cyborg-teknologi også noget, som i visse tilfælde kan høres.

Den engelske avantgardekunstner og cyborg-aktivist Neil Harbisson har fået indopereret en særlig antenne i sin hjerneskal, som bla. kan registrere forskellige farver (inklusive infrarødt) og oversætte dem til toner, som han kan høre direkte. Harbisson er født med en sjælden form for ekstrem farveblindhed (achromatopsi), som kun tillader ham at se verden i sort-hvid. Men antennen muliggør, at han kan høre forskellige farver, som for hans øre oversættes til forskellige toner, som han har lært udenad. Han kan således genkende forskellige farver så at sige på deres forskellige lyde, hvorfor udsagnet: "hvordan lyder farven gul" ikke længere er meningsløst.

I øvrigt kan nævnes, at Harbisson er den første person i verden, som officielt er anerkendt som en cyborg, og hans antenne anerkendt, som værende en af hans kropsdele ligesom hans øvrige lemmer. Antennen er således med på hans pasfoto.

FILOSOFI 17,1

Med Harbisson har vi måske fået et glimt af en ny fremtidig verden, hvor cyborgs med forskellige kunstige kropsdele bliver det normale, og homo sapiens et levn fra fortiden. Cyborgs vil som ny menneskeart, delvist skabt af mennesker, afløse homo sapiens. Homo technicus?

Og nye begreber og nye forbindelser mellem gamle begreber vil afløse nutidens sprog.

Om forfatteren: Kort om mig selv: f. 1964, oprindeligt uddannet civiløkonom (HA) fra CBS, hvor jeg senere læste matematik-økonomi (cand.merc.mat).

Jeg har beskæftiget mig med filosofi ved medlemskab af Filosofisk Debat Forum, og har diskuteret problematikken "sprog og virkelighed" (herunder logik) gennem diskussioner med filosofen Kai Sørlander. På Filosofisk Debatforums hjemmeside har jeg en diskussion med ham om hans filosofi (www.folketshus.dk/fd/tekster).

Derudover diskuterede jeg emnet med filosofen Peter Zinkernagel, som jeg mødtes med da han levede, og havde en korrespondance med om hans filosofi.

Jeg har tidligere skrevet kronikker til aviser samt forskellige tidsskrifter bla. Klassikerforeningens blad "Logos" (Almindannelsens Nødvendighed). Er medforfatter til essaysamlingen: "Mod strømmen - kritiske essays om videnskab og samfund", NSU Press 2002.

Studie i Camus

Anmeldelse af J. A. Grimm & M. Hansen: Studie i Camus – Solen og skyggerne, Philosophia, 2014, kr. 179,-

Af Mads Rangvid

I 2013 afholdtes der med hjælp fra Københavns universitet et symposium i anledning af den franske forfatter og filosof Albert Camus' 100 års fødselsdag. Bogen Studier i Camus består af de trykte bidrag fra symposiet. Som undertitlen Solen og skyggerne fint antyder har mange af bogens tekster overvejende fokus på den rolle naturen og sansningen spiller i såvel Camus' skønlitterære forfatterskab som i hans tænkning. Camus som naturelsker, som naturfatalist, som naturmystiker. Det er en side som desværre alt ofte underprioriteres i fremstillingen af Camus. Desværre fordi naturhengivelsen er helt central for at forstå hvordan Camus med stort engagement kan vedblive at sige "ja" til den verden der vender mennesket ryggen når det spørger efter mening og sammenhæng, det er ikke mindst naturen der gør at det er svært at undgå "fristelsen til at skrive en håndbog i lykke" når man har erkendt absurditeten, som der står i Sisyfosmyten.

Dette tema slås fast allerede i samlingens første artikel, Jon Auring Grimms 'At svømme med Camus', der som titlen angiver behandler de ofte genkommende svømmemotiver i Camus' værker. Den velunderbyggede påstand er her at fortabelsen i naturen ophæver menneskets spørgsmål, det spørgsmål efter mening som føder absurditetsfølelsen fordi verden ikke besvarer det. "Lykken findes i verden, og den er at finde, hvor afstanden hertil opløses", og det gør den i kærligheden og i svømmeture. I

FILOSOFI 17,1

disse tilstande er der tale om en hengivelse der overskrider individet, og på den måde gives en enhed som mennesket søger. Artiklen giver fine læsninger af et par vigtige svømmepassager.

Også Anne Elisabeth Sejten's 'At leve med sin krop' der er en undersøgelse af forholdet mellem litteratur og tænkning, er optaget af naturforholdet. Og også her fylder vandet. Sejten dokumenterer over mange sider detaljeret og overbevisende vandets mange fremtrædelser i Camus' værk. Vandmotiverne forbindes med Gaston Bachelards syrede teori om "materiens billeder" som griber mennesket på et dybere ontologisk niveau og således er en slags "værenskim". Hvad er skal forstås herved bliver ikke ganske klart, men det hænger vist sammen med erkendelsen af at vejen til forløsning går gennem naturen, og altså ikke mindst vandet. Hermed udtrykkes der i forfatterskabet et stærkt ønske om at glemme sig selv og komme over på naturens, på verdens side. Naturen erfares i teksten som det der forbinder og forandrer. Den erkendelse og frisættelse kan kun nås som en kropslig erfaring. Kroppen sættes ind for at nå en sandhed som fornuften ikke kan gribe. I forlængelse af Bachelard skriver Sejten at vandet – og naturen i det hele taget – i Camus' tekster fremstår materielle frem for med en repræsentativ funktion. Derfor stivner Camus' essayistik og skønlitteratur ikke abstrakt filosofi. På grund af den manglende repræsentativitet kan den ikke tjene en bestemt filosofi. Det er omvendt sådan at "litteraturen er selve stedet for en tænkning". Således argumenterer Sejten for at "filosoffen nødvendigvis måtte gå til litteraturen for at kunne forblive filosof", for at udtrykke en erfaring fornuften ikke kan begribe.

I Mads Hansens 'Camus' tavse arabere' er en af tesaerne at araberne har hjemme i deres verden. De er ikke som europæerne fremmedgjorte. Hvor europæerne konfronterer verden og afkræver den svar, er araberne indfældet i den. Mod

FILOSOFI 17,1

Edward Sids kritik af Camus som apologet for den franske kolonialisme argumenterer Hansen for at "Araberne spiller [...] en anseelig rolle i Camus' litteratur som en europæisk fortrængning, hvor konfrontationen med araberne tydeliggør den tidsbundne og rationelle europæers splittelse og sygdomstilstand." Hansen søger at vise at Camus skriver et billede af araberne frem som skal destabilisere og udstille det europæiske selvbillede.

Andre spor i Studier i Camus handler om det etiske og forholdet til loven. Her kan man i Jacob Lautrup Kristensens 'Mening, moral og autonomi' læse en interessant fortolkning af Faldet i lyset af Immanuel Kants pligtetik. Kristensens måske overraskende påstand er at Camus' i denne roman viser sig som kantianer. Hovedpersonen Clamence har i sit liv handlet plitmæssigt, men ikke af pligt. Den dag situationen kræver en etisk handling af ham, da en kvinde kaster sig i Seinen fra en bro, svigter han. Da han har pligt til at handle, gør han ingenting. Denne aften erfarer han sin frihed og sin pligt. Men da han ikke kan leve op til den standard som sættes af hans egen moral, holder han resten af sine dage dommedag over både sig selv og menneskeheden. Menneskeheden fordi hans tab af selvagtelse også fører til et tab af tillid til mennesket som sådan.

I Filip Granlies 'Mersault vs. loven', som stritter i lidt for mange retninger, kan man læse om hovedpersonen Mersaults forhold til loven i Den fremmede. Mersault dømmes ikke så meget fordi han har slået en mand ihjel, som fordi han ikke angrer. Men det forstår Mersault ikke, for loven kræver ikke at man angrer, den kræver blot at man tager sin straf hvilket han er helt indstillet på.

I antologien finder man også en udmærket tekst om Don Juan hos henholdsvis Kierkegaard og Camus. Hos Kierkegaard

FILOSOFI 17,1

reflekterer forfæreren enten for lidt eller for meget. Hos Camus undgår han fortvivlelsen netop i kraft af refleksionen. Hos Camus er han på en gang stemme og krop, fornuft og sanselighed, og derfor formår han, som den absurde helt, at træde ud af det fortvivlede forhold til verden.

Der er også et par tekster der behandler den historiske kontekst om enkeltværker (Pesten og Det første menneske i H. P. Lunds 'Camus i kontekst'), om baggrunden for tildelingen af Nobelprisen i J. Marias 'Slangens hoved', og endelig tidligt i bogen en om forholdet til eksistentialismen i Richard Raskins 'Camus' kritik af eksistentialismen'. Her gives der interessante historiske detaljer om Camus' bevæggrunde i forhold til den eksistentialistiske bevægelse han jo som bekendt rager uklar med. Jeg er helt enig i grundtesen, nemlig at Camus' ikke bør kaldes eksistentialist, hvis man hermed mener Sartre og proselytter. Men jeg savner en grundigere argumentation for tesen. Ud over henvisninger til Camus' egen afstandstagen til eksistentialismen er det klareste vi kommer at Camus tror på naturen (græsk antik), hvor eksistentialismen reducerer mennesket til historie (tysk historisme).

Afslutningsvis bør Jørn Boisens velskrevne 'Camus og den tragiske livsførelse' fremhæves. Påstanden er her at Camus alt for ofte læses ind i en politisk diskurs, men at det virkeligt originale ved Camus er det tragiske livssyn der kommer til udtryk i hans skønlitteratur. Der er jo masser af moral, politik og diskussion om retfærdighed hos Camus, men det paradoksale er at han slet ikke tror på at retfærdighed kan realiseres eller at det er muligt for mennesket at ændre noget i historien, ja, som Sartre bemærkede, så tror han slet ikke på historien. Camus' livssyn er derimod tragisk. Verden er uretfærdig, og det er umuligt at forstå og styre skæbnen. Alligevel, eller måske netop derfor, er der ikke andet at gøre og holde fast i end nogle

FILOSOFI 17,1

fornemme moralske idealer. Som Boisen skriver: "Man er nødt til at gøre det rigtige, men det fører ikke til noget." Det er dette tragiske livssyn Camus gennemskriver i sine værker.

Som det fremgår, henvender udgivelsen sig ikke til Camus-nybegyndere. Dertil forudsættes for meget. Til gengæld er der nok meget nyt at hente for den der kender den franske forfatters værk nogenlunde uden at være egentlig ekspert. Personligt finder jeg de artikler der behandler naturforholdet mest interessant fordi det tit forbigås, men der gives også mange andre inspirerende vinkler på ikke mindst Camus' skønlitterære virksomhed. Selvom Camus som filosof nok ikke er den største, er der nok at tænke over, for samlingens artikler viser fint hvor nært sammenvævet skønlitteratur og tænkning er i tilfældet Camus.

Anmeldelse af Henrik Jøker Bjerre

: Analysér! Forlaget Mindspace, 2015.

Af Mads Rangvid

I dagbladet Informations weekendudgave finder man fast en analyse fra det Aalborgbaserede skrivekollektiv: Center for Vild analyse (CVA). Under mottoet "Hvis du vil vide det modsatte" tages allehånde kulturelle fænomener op til skæv, sjov og nogle gange provokerende behandling. Ofte tankevækkende og oftest med et politisk sigte.

I det lille filosofispecialiserede forlag Mindspace's serie 'Skolen for livet' kan man nu læse om det metodiske og teoretiske grundlag for CVA's analyser. Henrik Jøker Bjerre som er lektor på Aalborg universitet og et af de mere synlige medlemmer af CVA

FILOSOFI 17,1

har skrevet bogen *Analysér!* som en introduktion til den særlige form for kulturanalyse CVA praktiserer. Ud over enkelte referencer til nogle af centrets analyser markeres der dog ingen eksplicit forbindelse til CVA; Jøker Bjerre skriver i eget navn, og bogen præsenterer således sin kulturanalyse som en almen samfundsanalytisk metode.

Teoretisk er grundpillen det slovenske enfant terrible Slavoj Žižek der gennem en årrække har stået centralt på den akademiske venstrefløj. (Har man endnu ikke haft fornøjelsen, bør man straks finde et par klip med manden på Youtube; hans nært uforståelige, østeuropæisk slæbende engelsk og utallige tics er sært underholdende. Søg fx på 'Žižek on toilets' hvor toiletform og nationalideologi knyttes sammen). Žižeks tænkning baserer sig selv på et mismask af tysk idealisme, Marx, Freud, Lacan og nyere fransk filosofi. De samme referencer trækker Bjerre på i sin kulturanalyse.

Vi er altså ovre i en samfundskritisk, subversiv tradition. Der er tale om ideologikritik. Men til forskel fra visse former for prædikende og humorforladt ideologikritik i tidligere tider har denne ikke en forestilling om en sand og ren samfundstilstand som man skal bevæge sig i retning af. Det kulturanalysen har som ambition er at fremanalysere "samfundets ubevidste" for herigennem at frembringe forandringer af forhold som kan synes utålelige og/eller uforanderlige. Især vender Bjerre sig mod det der kaldes "nødvendighedens politik" der selvsagt ikke er nødvendig, men udtryk for et bestemt – dominerende – ideologisk blik på verden.

Nøgleordet er forandringer idet en vellykket analyse kan være skabende, den kan skabe en ny realitet. Gennem analysens skabelse af en ny realitet hævder Bjerre at der også skabes muligheder for frigørelse. Analysen kan, som den freudianske

FILOSOFI 17,1

psykoanalyse, frigøre os fra visse sider af os selv ved at vise dem frem og hermed pege på alternativer. Således slutter Bjerre sin bog af med en kritik af Marx' berømte 11. Feuerbachtese: Filosoferne skal lige netop fortolke verden for herigennem at forandre den.

Sympatisk søger Bjerre at argumentere for at det er muligt både at arbejde med et begreb om sandhed som korrespondens og sandhed som afsløring (aletheia). Dette sidste er selvsagt det der gælder for Bjerres kulturanalyse. Man møder således en art moderat socialkonstruktivisme hos Bjerre. Den er bundet op på Lacans vanskelige begreber om det symbolske, det imaginære og det reelle. Mod slutningen af bogen tilslutter Bjerre sig i forlængelse af en drøftelse af realisme/antirealisme-debatten en position han kalder reelisme. Det reelle er det der falder uden for det imaginære og det symbolskes realitet; det reelle er det der unddrager sig repræsentation og som derfor ikke er til stede i den herskende orden. Bjerre skriver at det reelle sker når virkeligheden alligevel pludselig viser sig at være helt anderledes eller rummer sider vi slet ikke kendte til. "Reelismen" [...] handler om at forsøge at indkredse, beskrive, analysere dette reelle, der ligger udover det umiddelbart forståelige, eller måske snarere beskrive, hvad der kendetegner det, at det sker."

Hvordan bedriver man så "reelistisk" kulturanalyse? Bogen lover ingen egentlige anvisninger på hvordan det gøres: "I nogle sammenhænge følger en analyse stringente, eksplicitte regler, mens den i andre tilfælde kræver dannelse, indsigt og dømmekraft. Denne bog handler klart mere om de sidste tilfælde". Alligevel får læseren efter en lang teoretisk vej, der bl.a. bringer ham grundigt omkring Freuds Kulturens byrde, lidt Althusser og selvfølgelig Zizek, dog noget der ligner konkrete metodiske anvisninger i kapitel tre og fire.

FILOSOFI 17,1

Kapitel tre handler om at sætte det gode eksempel. For at analysere handler i høj grad om at finde det gode eksempel som kan kaste nye erkendelser af sig. Bjerre trækker på Kants æstetik for at forklare hvad der kræves for at sætte det gode eksempel. Analytikerens skal have en veludviklet perspektiv sans og evnen til at udtrykke sig ("geniet"). Selvom de fylder mest, er disse elementer af kapitlet knap så interessante som Bjerres veloplagte og velplacerede kritik af to nyklassiske eksempler fra den analytiske tradition, 'Den løbske trolley' og 'Den tikkende bombe'. Kort fortalt er eksemplerne dårlige fordi de illustrerer en allerede færdigtænkt pointe, de viser altså intet nyt frem. Under en 'alt andet lige'-klausul bringes de til at bekræfte en teoretisk pointe som ikke nødvendigvis passer med virkeligheden. Tværtimod kommer de, som i eksemplet med 'Den tikkende bombe' (er tortur tilladt hvis det kan bringe informationer frem om en tikkende bombe?), der jo faktisk er blevet brugt både i den danske og amerikanske offentlige debat om tortur, til "at påvirke alle mulige konkrete former for moralske overvejelser, hvor det alt andet ikke er lige, fordi verden ikke består af nogle få, distinkte og entydige elementer, som en filosof kan sætte ind i sine modeller."

I kapitel fire redegøres der for fire forskellige strategier for den gode analyse. (Betegnelserne for de fire strategier låner Bjerre fra den snart allestedsnærværende Svend Brinkmann.) For hver strategi giver Bjerre en række illustrative eksempler på hvordan analysen kan forløbe under den givne strategi.

'At gøre det åbenlyse åbenlyst' er en art iagttagelsens fænomenologi, hvor det handler om at stoppe op og se det der er. "Det er kunsten at se det, der er, som det, det er, i stedet for bare at lade det være en abstrakt baggrund. [...] Det kræver, at vi indstiller os på rummet på en anden måde."

FILOSOFI 17,1

'At gøre det skjulte åbenlyst' handler om at fremdrage baggrunden for at det åbenlyse fremtræder sådan som det gør. Det handler altså om at kontekstualisere og se underliggende strukturer der betinger de fremtrædelser man åbenlyst ser. "Det er en grundlæggende kritisk bestræbelse, der handler om at nå frem til en form for dybere sandhed, måske en sandhed, vi ikke rigtig vil være ved." Det er selvsagt en risikabel strategi. For det første fordi fremtrædelser kan have mange årsager, og visse kan være meget vanskelige at dokumentere eller bare sandsynliggøre. For det andet vil strategien ifølge Bjerre ofte møde modstand (psykoanalytisk forstået) hos eventuelle modtagere fordi den bringer ubehageligheder frem som vi hellere vil være fri for at kende til.

'At gøre det åbenlyse tvivlsomt' handler om at mærkværdiggøre det upåfaldende for på den måde kritisk at destabilisere de kategorier vi tager for givet og på den måde åbne for andre tolkninger. "Ved at lege med ordene, ritualerne og det, vi almindeligvis tager for selvfølgeligt, åbnes for en genuint kritisk dimension i selve det at opleve den symbolske ordens kontingens, men også for en kreativ dimension, idet kontingensen er ledsaget af muligheden for at omvende, forandre og give ny mening til det, vi gør." Jeg tænker klovne, børn og idioter må være særligt skikkede til denne strategi.

'At gøre det skjulte tvivlsomt' handler om at problematisere alle forestillinger om at der er en højere forklaring. Religionskritik er et oplagt eksempel på denne praksis. "At gøre det skjulte tvivlsomt vil sige at vise, hvordan den tilsyneladende fromme forestilling om en mere virkelig og sand verden bagved den, vi kender, i virkeligheden er udtryk for en temmelig banal, jordisk magt". Strategien kan med fordel også bruges mod konspirationsteorier.

FILOSOFI 17,1

Hvor instruktive Bjerres fire kategorier er, er jeg i tvivl om. Nogen køreplan til kulturanalyse, vil jeg ikke kalde det. Men som kategoriseringer af faktiske analyser, virker de overbevisende, og eksemplerne som jeg her har undladt at omtale, er inspirerende.

Hvordan bliver man en god kulturanalytiker? Hemmeligheden er at den gode analytiker har lang læsning af god teori og litteratur samt en livlig fantasi og kreativitet med sig hvilket Bjerre nævner flere gange. Og så får man det gode råd "at man bliver god til at analysere – ved at analysere". Sandt nok. Der ud over kan man læse i Bjerres bog; det skader i hvert fald ikke.

Et par kritikpunkter må dog med. For at goutere den reelistiske kulturanalyse må man acceptere de undertiden flossede slutninger og en hang til overdrivelse som præger megen kritisk, kontinental teori. Ind i mellem rammer Zizek fuldstændig plet som når han fx hævder at vores kultur har nemmere ved at forestille sig at et altødelæggende meteor slår ned på jorden end at der skulle kunne institueres et andet økonomisk system end kapitalismen (bare se hvilke af delene flest amerikanske film handler om), og ind i mellem er han bare for plat, som fx i den toiletanalyse jeg henviste til ovenfor. Det sammen kan man sige om Bjerres kulturanalyse. Eksempelvis virker det mere søgt end overbevisende når Bjerre sammenligner sit projekt med Kants distinktion mellem analytisk og syntetiske domme: "Hvad han [Kant] ikke tillod, ja formentlig slet ikke forestillede sig, var muligheden for analytiske domme a posteriori. Men det er faktisk det, vi her forsøger at bevæge os ind på. Påstanden er, at det er muligt at fælde domme, der er en form for afklaring af, hvad der ligger i vores begreber eller i de fænomener, vi omgiver os med, men som ikke kan tilvejebringes uden den empiriske eller fænomenale analyse." Nej, det forestillede Kant sig helt sikkert ikke, for den betydning af "analytisk" der anvendes her, er en helt anden end Kants egen definition af en analytisk dom.

FILOSOFI 17,1

Kants definition af en analytisk dom er jo netop at prædikatet er indeholdt i begrebet hvorfor nogen empirisk efterprøvning ikke er meningsfuld. Jeg tror at jeg udmærket forstår pointen i Bjerres udsagn, men det kunne udtrykkes mere rent uden at blande Kant ind i det.

Personligt kan jeg fint leve med den type kritik der ikke er så (analt, ville psykoanalytikere nok sig) optaget af præcision og stringens. Der kommer så mange tankevækkende og originale perspektiver på den "virkelighed" vi bevæger os i når man fx forsøger at gøre det skjulte åbenlyst eller at gøre det åbenlyse tvivlsomt. Men jeg kan forestille mig at nogle vil have svært ved at acceptere denne letsindige omgang med teori, sprog og virkelighed.

Det andet punkt er måske mere redaktionelt. Det handler om at bogens målgruppe er uskarp. I forlagets beskrivelse af serien 'Skolen for livet' står der at det "handler om alt det du ikke lærte i skolen." Det er måske en lidt frisk tolkning, men i mine ører lyder det som om jeg kan tage fat bare med en grundskole bag mig. Der skrives da også indførende og introducerende, men der henvises også rask væk til "den kontinentale tradition" og der skrives om "grundlæggende anderledes ontologiske antagelser". Fundamentet for at forstå den slags udsagn lærte jeg ikke grundskolen! Og læseren får ikke nogen forklaring af Bjerre. Når forvirringen over målgruppen har lagt sig, fungerer teksten dog fint – har man blot en længerevarende humanistisk uddannelse og lidt filosofi til husbehov med sig.

Det samme gælder det lille format – de små bogstaver! Man vænner sig til dem. Efterhånden som øjnene får indstillet sig. Så det kan tages som en øvelse i at se både det åbenlyse og det skjulte.

Grundbog til filosofi

Mennesket i verden

Grundbog til filosofi – Mennesket i verden gennemgår centrale filosofiske emner som etik, videnskabsteori, filosofi om mennesket og politisk filosofi på en letlæselig og letforståelig facon.

Den spænder vidt fra klassiske filosoffer som Platon, Descartes og Kant til mere moderne tænkere som Nietzsche, Kuhn og Singer. Derudover er der også fundet plads til de danske filosoffer David Favrholt og Peter Kemp.

Der er tekstuddrag fra 16 filosoffer, arbejds-spørgsmål, spørgsmål til fordybelse og efter hvert kapitel en lille oversigt over de væsentligste begreber.

“ *Bogen er spækket med aktuelle problemstillinger og perspektiveringer, hvor klassiske filosofiske tanker og argumenter får nyt liv.*

Magisterbladet

Kasper Larsen og Christoffer Boserup Skov

Bog 140 sider | kr. 188,-

IBog® filosofigrund.systime.dk

18 kildetekster | 30 arbejdsopgaver | 16 diskussionsopgaver | 90 interaktive opgaver | 60 billeder | 130 sider | eBog

Licenspriser fra kr. 28,-

Se priser og licenser på shop.systime.dk

Læs systime.dk | Ring 70 12 11 00 | Skriv systime@systime.dk | Deltag lab.systime.dk

systime
bedre læring

FILOSOFI 17,1

Afsender: Lisbeth Jørgensen. Elletoften 34. 2800 Kongens Lyngby

Bestyrelsen for Filosofilærerforeningen for gymnasiet og HF

Jeanette Hougaard Sørensen, Formand. Starengvej 1, 9700

Brønderslev, HHX, 98 11 05 42 / 40 84 16 64, jhso@ah.dk

Mogens Georg Andersen, sekretær, redaktion, kursusudvalg,
Facebook/EMU, STX-repr. Birkevej 2, 8752 Østbirk, 25 71 65 71,
mogens.andersen@munkensdam.dk

Lisbeth Jørgensen, redaktør, Næstformand, VUC/HF, , 31 41 17 72,
lj@kvuc.dk

Martin Krag Rasmussen, kursusudv, Facebook, STX,

Elgårdsmindelunden 27, 8362 Hørning, 61 70 85 56, mkr@kolding-gym.dk

Karin Jeppesen, red. Under Kastanien 35, 7500 Holstebro,

60778078, kje@ucholstebro.dk TEKNISK GYMNASIUM

Maiken Fredsøe, suppleant, STX-repræsentant, Hirsevej 13, 3tv,
2700 Brønshøj, 25 57 35 22 / 20 35 36 91,

maikenfredsoe@gmail.com

Uffe Steen, kursusudvalg, Vendelbogade 5, 2.sal, 9000 Aalborg, 98

12 61 10 / 40 54 52 10, us@aalborgstuderterkursus.dk

Studerterkursus og STX

Dorte Mondrup, kursusudv., Ole Bruuns Vej 10, 1.sal, 2920

Charlottenlund. 25 32 57 15 / 39 64 57 52. STX dm@ghg.dk

Jens Viggo Olavi Nielsen, Esbjerg Gymnasium, jh@egonline.dk.

Præstebakken 4, 1. 881, 6700 Esbjerg Stx og HF